

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Чередніченко О.В.

аспірант,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ГОСПІТАЛІ В МІСТАХ АНГЛІЇ XIV–XV СТОЛІТТЯ

Проблема заснування, функціонування та занепаду госпіталів у середньовічній Англії давно привертає до себе увагу науковців; першу узагальнюючу працю з цієї тематики було видано в 1909 р. [1] В повоєнні десятиріччя історія англійських середньовічних госпіталів розвивалася в руслі загального пожвавлення інтересу до історії медицини; в останні ж роки новий імпульс дослідженням у цьому напрямі було надано набутками археології та історичної антропології, де слід передусім відзначити праці К. Роукліфф [2; 3; 4] і Р. Гілкріст [5]. У вітчизняній історіографії ця проблема досі не була предметом спеціального розгляду.

Насамперед слід зазначити, що переважна більшість госпіталів, у повній відповідності з етимологією слова (лат. «*hospes*» – «гість»), функціонували не тільки й не стільки як лікувальні заклади, скільки як місця монастирського притулку для подорожніх (надто ж т. зв. «доми Божі» – «*Maison Dieu*» чи «*Domus Dei*»); навіть госпіталь святого Варфоломія в Лондоні, чи не найвідоміший медичний центр англійського середньовіччя, в 1464 р. одержав від короля Едуарда IV пожертву на утримання «бідних паломників, вояків, моряків та інших людей усіх націй» [2, с. 2]. Більше того, деякі госпіталі прямо забороняли вхід окремим категоріям хворих (наприклад, кембриджський госпіталь святого Іоанна не приймав прокажених, божевільних, вагітних, поранених а однойменний госпіталь в Оксфорді – паралітиків, епілептиків, хворих на виразку та водянку) [6, с. 157-158]; народжували ж у госпіталях переважно позашлюбних дітей, адже зазвичай пологи відбувалися вдома за участю повитухи [7, с. 43]. Тож не варто дивуватися, що, як показує приклад археологічних розкопок госпіталю в Ньюарку (Ноттінгемшир), навіть серед померлих у госпіталі хворі на серйозні інфекції та важкопоранені могли складати явну меншість [8, с. 176-178].

Заснування госпіталів на території Англії розпочалося вже в перші десятиліття після норманського завоювання; в XIV-XV ст. їх, за консервативними оцінками, налічувалося понад 500 [9, с. 41-42]. Ініціатива заснування госпіталів походила частіше від приватних осіб, ніж від міської влади. Були, однак, і винятки: так, госпіталь Іоанна Хрестителя у Вінчестері фінансувався з міської скарбниці, а його наглядач призначався міською радою; у цьому госпіталі навіть відбувалися вибори мера міста [10, 191]. В інших же випадках «господаря» (*master*) чи «наглядача» (*warden*) госпіталю призначав головний донатор госпіталю; втім, стосунки госпіталю і його патронів часто були своєрідним відтворенням у мініатюрі відносин між містом і його лордом: персонал госпіталю так само домагався права представляти власну кандидатуру на затвердження або й узагалі обирати свого голову без впливу ззовні [9, с. 48].

Ті заклади, що спеціалізувалися здебільшого на наданні допомоги звичайним хворим і немічним, зазвичай складалися з однієї великої зали для ночівлі та прилеглої до неї каплиці [9, с. 43]. Найбільшим госпіталем у Північній Англії був розрахований на 200 хворих госпіталь св. Леонарда, заснований ще в 1135 р.; у глостерському госпіталі святого Варфоломія в 1333 р. було 90 хворих; у госпіталі Іоанна Хрестителя в Кентербері – 60; госпіталь святого Жилія в Норвічі був розрахований на 30 хворих [10, с. 192-194]. Типовим числом жебраків у госпіталі було 12 або 13 (на нашу думку, в цьому слід вбачати відому алюзію на 12 апостолів, яким Христос, згідно з Євангелієм від Іоанна, мив ноги під час Таємної вечері).

Доглядом за хворими займалися переважно сестри милосердя; чоловіки забезпечували духовний нагляд. Серед персоналу госпіталів могли бути кухарі, пекарі, теслярі, садівники (які, зокрема, вирощували лікарські рослини [3, с. 58-59]), посудомийки, мірошники [9, с. 48]. Професійних лікарів у госпіталях налічувалося мало (один з нечисленних винятків – відомий хірург Джон Мірфілдський, який наприкінці XIV ст. працював у лондонському госпіталі святого Варфоломія і навіть написав у ньому медичний трактат «Breviarum Bartholomei» [3, с. 52]) (перший госпіталь в Англії, повністю укомплектований фаховим персоналом, був відкритий щойно на початку XVI ст. королем Генріхом VI [2, с. 9]). Під час Чорної смерті головною функцією госпіталів, як видно з джерел, виявилось не лікування хворих, яке в будь-якому разі було неспроможне зупинити пошесть, а надання ділянок для поховання з-поміж земель, що їм належали [11, с. 267-268].

Гігієнічний стан госпіталів був кращим, ніж у містах у цілому: серед іншого, варто вказати на те, що госпіталі мали власні водогони [3, с. 58]. Окрім звичної юшки, хворим тричі на тиждень давали ягнятину, яка вважалася найбільш корисним м'ясом, а також галон елю на добу. Частими були водні процедури. У госпіталях щодня потирали та мили підлогу, щонайменше раз на тиждень змінювали постільну білизну. Раз на тиждень жінкам повинні були мити голову, чоловікам – підстригати бороду. [12, с. 173-176]. Втім, на практиці цих вимог не завжди дотримувалися. Так, матеріали візитацій лондонських лікарень XIV-XV ст. свідчать про те, що білизни та якісних харчів часто не вистачало. Навіть у кембриджському госпіталі Святого Іоанна, який, на відміну від інших міських госпіталей, розташовувався в центральній частині міста [13, с. 251], станом на 1484-5 роки 45% видатків були пов'язані з придбанням харчів і лише не більше 17% – безпосередньо з утриманням «гостей» [14, с. 70-71].

Ще більшою проблемою з погляду візитаторів було те, що госпіталь не завжди виконував ті духовні функції, які в їхніх очах були важливішими за лікування та надання притулку як такі. Як доказ вони наводили випадки міжстатевого змішування серед обслуговуючого персоналу – аж до сексуальних контактів [2, с. 14]. Натомість за задумом засновників більшості госпіталів, у закладах мав підтримуватися дух дисципліни та схожого на монастирське співжиття: з цією метою практикували спільний прийом їжі, регулярні богослужіння, носіння значка чи лівреї, що вказували на належність до госпіталю; наглядачі лепрозоріїв навіть мали право юти своїх підопічних палицями в разі їх непослуху [14, с. 242]. Відповідно серед пожертвувань донаторів були не лише гроші, а й духовна література та церковне вбрання [3, с. 45-47].

Незважаючи на те, що допомога хворим вважалася шляхетною справою, мешканці міст вважали, що образ заможного та величного міста не повинен затьмарюватися виглядом старих і хворих, а також асоціальних елементів, що часто зупинялися в госпіталях як подорожні. Тож не лише лепрозорії, а й інші госпіталі найчастіше розташовувалися на околицях міста: так, п'ять з шести госпіталів Брістоля знаходилися за межами містких стін, а в Глостері госпіталь збудували на землі, нещодавно набутій міською владою [13, с. 75, 251]. Госпіталі в передмістях самі, в свою чергу, могли ставати центрами тяжіння, навколо яких розбудовувалися нові населені пункти – як сталося зі збудованим навколо госпіталю святого Жилия містечком Сент-Джайлз, коло Дарема [16, с. 47].

Ознаки деградації традиційних госпіталів з'явилися вже на початку пізньосередньовічного періоду та мали загальноєвропейський характер, через що папа Климент V мав видати в 1311 р. спеціальну буллу «Quia Contingit» з наріканнями на неадекватний духовний нагляд за цими закладами [9, с. 46]. Після Великої чуми до духовних проблем додалися й інші. Різке падіння кількості хворих на проказу (вже в 1342 р. у Ріпонському госпіталі не залишилося жодного прокаженого, в 1348 р. у великому Сент-Олбанському лепрозорії їх налічувалося всього троє) врешті-решт призвело наприкінці середньовічного періоду до закриття частини лепрозоріїв та перекваліфікації решти на богадільні (згодом – виправні заклади) та божевільні [16, с. 13, 68-69]. На кінець XV ст. чимало госпіталів, як-от у Норвічі, надавали допомогу вже не бідним, а вузькій групі осіб, визначеній міською владою чи донаторами установи [14, с. 312].

Таким чином, госпіталі в середньовічній Англії мали поліфункціональний характер, причому медична функція рідко належала до числа першорядних. Незважаючи на порівняно високий рівень як на той час рівень матеріального забезпечення госпіталів, сучасниками вони розглядалися передусім як спосіб духовного нагляду за «гостями». Саме в такій якості вони й здобували пожертви від приватних осіб. Зі зменшенням цих останніх пізньосередньовічний період став часом поступового занепаду мережі госпіталів у містах Англії та трансформації її в інші типи закладів, особливо богадільні.

Список використаних джерел:

1. Rotha Mary Clay. *The Mediaeval Hospitals of England*. – London: Methuen&Co., 1909. – 357 pp.
2. Carole Rawcliffe. *The Hospitals of Later Medieval London // Medical History*. – Vol. 28(1984). – PP. 1-21.
3. Carole Rawcliffe. *Hospital Nurses and Their Work // Daily Life in the Late Middle Ages*. Edited by Richard Britnell. – Stroud: Sutton Publishing, 1998. – PP. 43-64.
4. Carole Rawcliffe. *Medicine and Society in Later Medieval England*. – Newton Abbot: Sandpiper Books, 1999. – 241 pp.
5. Roberta Gilchrist. *Contemplation and Action: the other monasticism*. – Leicester: Leicester University Press, 1995. – 256 pp.
6. Miri Rubin. *Charity and Community in Medieval Cambridge*. (Cambridge Studies in medieval life and thought.) – Cambridge: Cambridge University Press, 1987. – 365 pp.
7. Barbara A. Hanawalt. *Growing Up in Medieval London: The Experience of Childhood in History*. – Oxford: Oxford University Press, 1993. – 300 pp.
8. David A. Hinton. *Archaeology, Economy and Society: England From the Fifth to The Fifteenth Century*. – London-New York: Routledge, 1990. – 245 pp.
9. Brigitte Resl. *Hospitals in Medieval England // Hospital and institutional care in medieval and early modern Europe*. Edited by Martin Scheutz, Andrea Sommerlechner, Herwig Weigl,

Andrea Stefan Weiss. (Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband 51). – Wien-München-Oldenbourg: Böhlau, 2008. – PP. 41-52.

10. Colin Platt. The English Mediaeval Town. – London: Paladin Books, 1979. – 272 pp.

11. The Black Death. Translated and edited by Rosemary Horrox. – Manchester: Manchester University Press, 1994. – 380 pp.

12. Talbot C. H. Medicine in Medieval England. – London: Oldbourne, 1967. – 222 pp.

13. David Nicholas. The Later Medieval City, 1300-1500. – London-New York: Longman, 1997. – 430 pp.

14. Christopher Dyer. Standards of living in the later Middle Ages: Social change in England c. 1200-1520. Revised edition. – Cambridge: CUP, 1998. – 337 pp.

15. Margaret Bonney. Lordship and the urban community: Durham and its overlords 1250–1540 – Cambridge: CUP, 1990. – 307 pp.

16. Фуко М. История безумия в классическую эпоху. – М: АСТ, 2010. – 698 с.

Шелудякова Н.А.

здобувач,

Інститут історії України

Національної академії наук України

КИЇВСЬКІ АРХЕОЛОГІЧНІ КОЛЕКЦІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ

Від моменту запровадження моди на колекціонування у ХVІІІ ст., воно стало важливим соціокультурним феноменом і повсякчас привертало увагу мистецтвознавців, істориків, музеєзнавців тощо. До питання ролі приватного колекціонування в отриманні історичного знання зверталися В. Іконников [4], П. Уварова [13], Ф. Шміт [14] та ін. В українській історіографії існує тенденція до розгляду приватного колекціонування як попередника музейної справи. Чимало публікацій присвячено історії формування музейного фонду України, в основі якого зазвичай лежать приватні колекції. Крім того, колекціонування потрапляло до сфери уваги дослідників, які вивчали діяльність місцевої аристократії, великих промисловців, меценатів тощо, й отримало висвітлення в роботах К. Акінши [2], О. Доніка [3], В. Ковалинського [7], М. Слабошпицького [11] та ін.

Історичні зв'язки між колекціонуванням та археологією представляють широку і розмаїту сферу взаємодії між цими двома явищами. Протягом багатьох віків вони розвивалися у тісному взаємозв'язку, подекуди живлячи один одного, а подекуди й вступаючи в непримиримі конфлікти. Саме на тлі такого протистояння відбувалася кристалізація археології як самодостатньої наукової дисципліни, яка остаточно відмежувалася від колекційних практик у ХІХ ст. [1, с. 12-13].

Особливо яскравого вираження ці процеси набули в контексті культурно-інтелектуального життя Києва другої половини ХІХ ст. Характерною особливістю київських колекцій була їх виключна зосередженість на пам'ятках давнини. За офіційними даними, представленими графінею П.С. Уваровою на сьомому археологічному з'їзді (1887 р.), в Київській губернії налічувалося тринадцять найбільших приватних зібрань. Більша їх частина зосереджувалася у Києві, а серед власників значилися як любителі старовини, антиквари, так і представники наукових кіл [13, с. 325].